

Tajemství půdy: Nálezy z půd českých a moravských synagog

V listopadu 2021 zahájilo Židovské muzeum v Praze projekt Tajemství půdy, který má za cíl seznámit veřejnost se souborem výjimečných nálezů z půd českých a moravských synagog, a to na tematických výstavách přímo v regionech, odkud nálezy pocházejí, a také digitálně prostřednictvím online sbírkového katalogu (<https://collections.jewishmuseum.cz/>), webových stránek <http://genizot.cz/> a sociálních sítí (Facebook, historypin).

Židovské muzeum v Praze je vlastníkem světově výjimečné muzejní sbírky dokládající židovskou přítomnost v českých zemích; tuto svou sbírku i v současnosti účinně rozšiřuje. V 90. letech 20. století z pověření Federace židovských obcí v České republice realizovalo muzeum výzkum genizot v objektech ve vlastnictví Federace i jejích členských organizací. Celkem prozkoumali pracovníci muzea 13 lokalit a získali přes 3000 nálezů, nejstarší ze 16. století a nejmladší z 19. století. Některé z těchto nálezů se již podařilo zpřístupnit veřejnosti, avšak většina na zpracování teprve čeká.

Projekt, při němž bude veřejnosti představen fenomén židovského náboženství, hebrejsky nazývaný geniza, a s ním i ojedinělý soubor 1650 nově restaurovaných sbírkových předmětů, je podpořen grantem z Islandu, Lichtenštejska a Norska v rámci Fondů EHP 2014–2021, v programu Kultura, a bude ukončen v roce 2023.

Realizátor projektu: Židovské muzeum v Praze

Číslo projektu: KU-CH1-083

Partner projektu z donorského státu: The Norwegian Center for Holocaust and Minority Studies / enter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter (NOR)

Partner projektu z ČR: Regionální muzeum v Chrudimi, Západočeské muzeum v Plzni

Status: V procesu (2021–2023)

Celkové výdaje: 18 774 834,00 Kč

Výše grantu: 16 808 175 Kč (89,53 %)

Místo realizace projektu: Česká republika

Geniza: Fenomén židovské kultury

Geniza je hebrejský termín pro nařízení odkládat předepsaným způsobem předměty, které již neplní svou rituální roli, ale z náboženských důvodů je není možné zničit. Důvodem nařízení je respekt k Božímu jménu, které hebrejské svitky či knihy často obsahují. Postupně se tento opatrný přístup rozšířil i na další texty psané hebrejským písmem a později i jinými abecedami a jazyky. Nařízení genizy se týká rovněž předmětů, které se knih či svitků s Božím jménem dotýkaly, typicky jde o různé synagogální i osobní textilie.

Geniza (pl. genizot) existovala jako vymezený prostor v synagoze. Zde se vyřazené předměty shromažďovaly, aby byly, alespoň v některých obcích, později pohřbeny na židovském hřbitově. Ty, které pohřbeny nebyly, představují jedinečný zdroj poznání hodnot, chování a směřování místních židovských komunit. Mimo to se kolem genizy objevují také zvyky ovlivněné zřejmě místní nežidovskou kulturou. Proto v genizách nacházíme i předměty, u nichž je vztah k náboženskému nařízení nejasný, např. obuv nebo různé nádoby a náčiní každodenní potřeby.

Partnerské instituce v zahraničí i v regionech: Dočasný návrat genizových nálezů do krajiny původu

Na projektu zpřístupnění kulturního dědictví židovské komunity přizvalo Židovské muzeum v Praze jako hlavní řešitel projektu tři další instituce: na české straně jsou to dvě paměťové instituce, Regionální muzeum v Chrudimi a Západočeské muzeum v Plzni. Ve spolupráci s nimi vznikne výstava Tajemství půdy, a to ve dvou mutacích. V Chrudimi se výstava (7.4.-30.6.2022) zaměří na nálezy z východočeských geniz, kam patří i naše nejvýznamnější geniza ze synagogy v Luži. V Plzni se ve 2. čtvrtletí roku 2023 budou akcentovány nálezy ze západních Čech, mj. z genizových lokalit v Bezdruzicích a Kasejovicích. K výstavám bude publikován obsáhlý dvojjazyčný katalog.

Jako partnera pro spoluorganizování workshopu pro odbornou veřejnost a zejména muzejní edukátory oslovilo ŽMP Norské centrum pro studium holocaustu a menšin v Oslu (*S enter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter / The Norwegian Center for Holocaust and Minority Studies*), které se kromě vědecké činnosti věnuje i vzdělávání o holocaustu, genocidách, antisemitismu a extremismu. Cenné zkušenosti norského partnera při přípravě výukových seminářů a vzdělávacích materiálů budou využity při workshopu (2. čtvrtletí 2023, Plzeň), který má za cíl seznámit pracovníky paměťových institucí s tématem geniz a jeho pedagogickým potenciálem. Do projektu se při identifikaci a popisu nálezů zapojí také studenti Univerzity Palackého v Olomouci.

Workshop restaurování genizových nálezů

Projekt mimo jiné zdokumentuje, jak muzejní pracovníci vyzvedávají, v restaurátorských dílnách ŽMP konzervují či restaurují, odborně zpracují a veřejnosti prezentují tyto vysoce cenné materiály dokládající každodenní život zaniklých českých a moravských židovských obcí.

Stav genizových nálezů je zpravidla mnohonásobně horší než u jiných, mnohdy i starších předmětů z muzejních sbírek; většinou jde o stav havarijní a pro restaurátory představují genizové nálezy výzvu. Součástí projektu bude odborný workshop (2. čtvrtina roku 2022, Chrudim), na kterém se budou moci zájemci z řad restaurátorů i laiků seznámit s vhodnými přístupy k těmto specifickým objektům, zejména zachování principu genizy, tedy o vizuální přiznání, že předměty byly určeny k zániku.

Využití prostředků grantu z Fondu EHP a Norska

Fondy EHP a Norska, jejichž prostřednictvím “přispívají státy Island, Lichtenštejnsko a Norsko ke snížení ekonomických a sociálních rozdílů v Evropském hospodářském prostoru (EHP) a k posilování spolupráce s patnácti evropskými státy”, vstoupily do třetího programového období s rozpočtem 184,5 milionů EUR (cca 5 miliard Kč). Projekt Židovského muzea v Praze Tajemství půdy obdrží dotaci v maximální výši 16 808 175 Kč, což je cca 90 % z celkových způsobilých výdajů projektu 18 774 834,00 Kč). Účelem, na který je poskytována částka určena, je posílit správu kulturního dědictví prostřednictvím realizace a vybavení technického zázemí pro restaurování, konzervaci a uložení sbírek, zajištění restaurování a konzervace sbírek, komplexního zpřístupnění sbírek prostřednictvím internetu a krátkodobých tematických výstav v regionech, a propagace sbírek formou publikace, workshopů, doprovodných programů a dalších marketingových aktivit, propagujících výzkum nálezů z geniz jakožto součásti dědictví židovské kultury u nás.

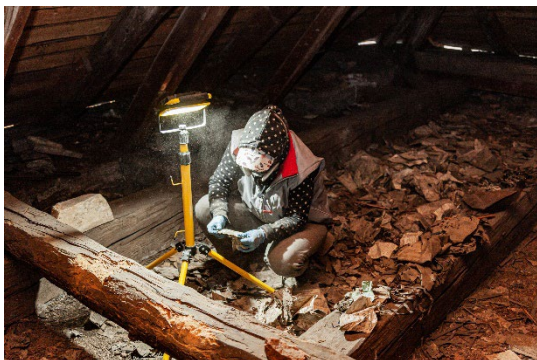
Přílohy:

Příloha č.1

Fotodokumentace

Jedním z míst nálezů je i bývalá synagoga v Zalužanech (2017)

Vyzvednutí genizy synagogy v Rychnově nad Kněžnou

Mezi nálezy se nacházela například obuv ze sítiny...

.....talit – modlitební plášť, který nosí židé při modlitbě....

...a mnoho různých nálezů z papíru.

Příloha č.2

Káhirská geniza

Nejnámějším příkladem genizy je tzv. káhirská geniza. V ní v 90. letech 19. století objevil dr. Salomon Schechter texty nejrůznějšího obsahu, které sem po zhruba 10 století ukládala židovská komunita z Fustátu, staré Káhiry. Z asi 400 set tisíc zde nalezených předmětů, převážně fragmentů, čerpají dodnes zejména díky projektům digitalizace stovky vědců a kolem káhirske genizy se rozvinul samostatný vědní obor. Do genizy se totiž dostaly nejen náboženské texty, biblické či modlitební, výkladové a náboženskoprávní, tedy ty, u kterých je jejich umístění v genize logické, protože obsahují Boží jméno. V káhirske genize se našly i nenáboženské texty jako lékařské a filozofické spisy, ale i dopisy, nákupní seznamy a obecně soukromé poznámky všeho druhu. Lze říct, že „objevení“ káhirske genizy zcela změnilo naše vnímání židovského světa ve středověku a raném novověku.

Káhirská geniza však rozhodně není většinovým příkladem genizy; v evropských klimatických podmínkách nález podobného rozsahu očekávat nelze a na rozdíl od světového významu káhirske genizy mívají evropské genizy význam především lokální. Objev káhirske genizy na konci předminulého století však inspiroval průzkumy v dalších synagogách a zasloužil se zejména o rozšíření pojmu geniza do všech jazyků diaspory.

Příloha č. 3

Federace židovských obcí

Federace židovských obcí v České republice pověřila již na konci 90. let 20. století Židovské muzeum v Praze realizací výzkumu českých a moravských genizot v objektech ve vlastnictví svém, i svých členských organizací. Zároveň se jako nástupník původních vlastníků v genizot deponovaných náboženských objektů rozhodla vyzvednuté předměty v souladu se Zakladatelskou smlouvou Židovského muzea v Praze vložit trvale do sbírek muzea. Jelikož genizot představují významnou součást židovského náboženského rituálu a významný doklad materiální i duchovní kultury českých a moravských Židů, podporuje Federace židovských obcí v České republice výzkum ohrožených genizot a zveřejňování výsledků tohoto výzkumu. Nálezy získané výzkumem byly zařazeny do sbírky zapsané v Centrální evidenci sbírek dle zákona 122/2000 Sb. Celkem bylo prozkoumáno 13 lokalit a získáno přes 3000 nálezů, nejstarší ze 16. století a nejmladší z 19. století.